

Naturen, sporten och etiken

Kutte Jönsson

Institutionen för idrottsvetenskap, Malmö högskola

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org/jonsson121010,
(ISSN 1652-7224), 2012-10-10

Copyright © Kutte Jönsson 2012. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

Vad ska man tänka om naturen? Ska man tänka, som de dominerande ekonomisk-filosofiska strömningarna i industrialismens kölvatten – som klassisk liberalism och, för den delen, marxismen – att människan står utanför, ja över, naturen och att den är en ekonomisk resurs att kontrollera (marxismen) och exploatera (liberalismen)? Det finns väl inte många enskilda individer som tänker så idag, men den sortens idéer styr mer eller mindre outtalat de stora ekonomiska systemens (det fria näringslivet, den kapitalistiska marknads-ekonomi) förhållande till naturen. Och de praktiska konsekvenserna av ett sådant förhållningssätt stavas i förlängningen k-l-i-m-a-t-f-ö-r-ä-n-d-r-i-n-g. Efterhand har det växt fram andra förhållningssätt, inom politiken har den så kallade gröna rörelsen förändrat synen på naturen som oändlig resurs som vi och våra ekonomiska system fritt förfogar över, till att den istället uppfattas som något vi är en del av, något som måste vårdas och bevaras för kommande generationer. Det finns ordentligt stöd i (natur-)vetenskapen för en sådan hållning, men även en i den filosofisk inriktningen ekosofi, som tillsammans med gräsrotsdemokrati, icke-våld och social rättvisa utgör de fyra hörnstenarna i grön politik.

Ekosofin, som utvecklades av norrmannen Arne Næss i början av 1970-talet, menar att naturen har ett egenvärde, att människan är en del av naturen, och att andra varelser har samma rätt som människan till självutveckling och självrealisering. Att Næss sannolikt tagit del av Aldo Leopolds tankar kan slå läsaren av Kutte Jönssons artikel "Naturen, sporten och etiken". Leopold (1887-1948) var professor i viltvård och jordbruksekonomi vid University of Wisconsin, Madison, och i ett kapitel i hans postumt utgivna *A Sand County Almanac* (1949), "Land Ethics", formulerar han en moralteori om förhållandet till naturen som inte börjar och slutar i människan. Kutte Jönsson tar sin utgångspunkt i Leopolds naturetik i sin genomtänkta, intresseväckande och kritiskt borrhande essä om sportens förhållande till natur, miljö och ekologisk hållbarhet.

KUTTE JÖNSSON är fil. dr i praktisk filosofi och universitetslektor i idrottsvetenskap vid Malmö högskola. 2004 disputerade han på avhandlingen *Det förbjudna mödrskapet*. En moralfilosofisk undersökning av surrogatmödrskap. Efter det har han publicerat ytterligare två böcker, *Idrottsfilosofiska introduktioner* (2007) och *Matchen som aldrig ägde rum* (2010), samt ett antal artiklar och kapitel i såväl svenska som internationella vetenskapliga tidskrifter och antologier. Framträdande teman för dessa är idrott, etik och genus.

Inledning

1976 hölls vinter-OS i österrikiska Innsbruck. Det var inte tanken. Egentligen skulle spelen ha ägt rum i Denver i den amerikanska delstaten Colorado. Men efter omfattande protester från lokalbefolkningen fann internationella olympiska kommittén (IOK) ingen annat råd än att flytta spelen till Österrike. Bakom kampanjen mot att spelen skulle hållas i Denver stod en ung advokat, och tillika medlem i delstatens lagstiftande församling, Dick Lamm. Frågan om huruvida Denver skulle stå som värd för vinterspelen var politisk dynamit. Alltsedan sedan 50-talet hade Denver ansökt om att få spelen, men alltid förlorat. Och när de väl skulle få chansen så föll det på att en framgångsrik advokat lyckades mobilisera en bred gräsrotsrörelse i sin kampanj. För att få politisk legitimitet lyckades kampanjen driva igenom en folkomröstning som hölls den sjunde november 1972. Resultatet från omröstningen talade klarspråk. En majoritet på 59,4 procent av de röstande sa nej till OS. Det var främst två skäl som fällde avgörandet: (1) Dels de ekonomiska. Man ansåg att spelen skulle bli alltför kostsamma. (2) Dels de miljömässiga. Man ansåg att spelen skulle medföra oförsvarliga skador på naturen.¹ Processen fram till beslutet, liksom såklart utfallet, får sägas vara unikt i den olympiska historien. Varken förr eller senare har en folkomröstning stoppat ett olympiskt spel från att hållas. Miljöfrågorna har knappast förlorat i relevans sedan dess. Tvärtom. Insikten om klimatförändringarnas, eller den globala uppvärmningens, genomgripande konsekvenser för såväl nu existerande människor, djur och växtlighet som för framtida generationer, befinner sig högt på den politiska agendan. Även idrotten omfattas naturligtvis av den debatten.

När exempelvis vinter-OS 2014 gick till ryska Sotji blev det snart reaktioner mot att lägga ett vinter-OS just där, i ett subtropiskt klimat, en ”sommarmiljö”, vid Svarta havet. Arrangörerna var förberedda på kritiken och lät först enrollera den ryska avdelningen av Världsnaturfonden (WWF) i uppbyggnaden av OS. Det dröjde emellertid inte länge innan WWF valde att avbryta samarbetet, eftersom man såg det som hopplöst att få igenom de miljökrav de ställt.

Nu behöver man inte vända sig till grandiosa projekt som OS för att förstå att idrott bidrar till att förändra natur och miljö. Naturen tas i anspråk för idrottsliga ändamål varje dag, utan att det uppmärksammas speciellt. Det kan handla om alpin utförsäkning, längdskidåkning, surfing, orientering, bergsklättring, jakt-och-fiskesporter, motorsport, golf, och så vidare; sporter där naturen i vid mening spelar en avgörande roll för idrottspraktiken och det oavsett om det rör sig om regelrätta tävlingar eller bara om rekreation. Det finns med andra ord anledning att närma sig frågan om idrott och natur ur ett miljöetiskt perspektiv, och det är vad jag kommer att göra i den här essän.

Det är framför allt en fråga jag avser att diskutera: Var går den moraliska gränsen för vad som bör vara tillåtet att göra med naturen för idrottsliga ändamål? Frågan omfattar inte bara evenemang utan även annat idrottsutövandet i naturen.

I den här artikeln kommer jag att argumentera för att det inte *i sig självt* är moraliskt fel att förändra naturen – ens för idrottsliga ändamål – men bara så länge som det inte är på

---

1 ”Colorado only state ever to turn down Olympics”, *Denver Rocky Mountain News*, October 12, 1999 (<http://denver.rockymountainnews.com/millennium/1012.shtml>), tillgängligt 21/3 2011; “The Games that got away”, *Deseret News Publishing Company*, November 14, 2001 (<http://www.deseretnews.com/oly/view/0.3949.400000.00.html>), tillgängligt 21/3 2011.

bekostnad av vitala välfärdsvärden för natur och djur, vilkas preferenser också bör tas hänsyn till.

Den moralfilosofiska utgångspunkten för mitt resonemang kommer att vara i den så kallade landskapsetiken. Så låt oss inleda resonemanget i den.

Landskapsetiken och naturens moraliska status

1949 publicerade den amerikanske filosofen och konservatorn Aldo Leopold essäboken *A Sand County Almanac*,² som idag räknas till miljöfilosofins klassiker. I boken formulerar Leopold bland annat en moralteori som inte börjar och slutar i människan, utan som sträcker sig bortom den mänskliga horisonten och även omfattar både icke-mänskliga varelser och träd, växter, hav och landområden. Denna utvidgning av den moraliska cirkeln kom han att kalla *land ethic* (på svenska: landskapsetik). Den exakta ordalydelsen av denna etik beskriver han på följande sätt:

The land ethic simply enlarges the boundaries of the community to include soils, water, plants, and animals, or collectively: the land.³

Vid en första anblick kanske det inte låter speciellt kontroversiellt, utan snarare som någonting som svarar mot intuitioner många av oss har; som att man – som människa – har en speciell skyldighet att ta hänsyn till land, skog och vatten när man gör moraliska överväganden. I teorin skulle nog de flesta ansluta sig till en sådan uppfattning. Men tar vi den verkligen på fullaste allvar? Visserligen tror jag de flesta skulle känna ett styng av dåligt samvete som med berått mod lämnar kvar skräp i naturen efter en picknick, eller som inte källsorterar, eller som handlar på andra sätt som uppenbart är till naturens eller miljöns förfång. Tveklöst lämnar vi efter oss ekologiska fotavtryck, även om alla inte nödvändigtvis är av ondo. Vi tänker kanske inte på dem, det är inte ens troligt att vi ser dem – något framtida generationer emellertid lär göra. Trots den vetskapen tycks det som om de flesta, eller tillräckligt många åtminstone, lever på ett sätt som man vet skadar miljön. Och det är i det ljuset Leopolds landskapsetik blir kontroversiell. För om man tar den på riktigt allvar så skulle det med nödvändighet innebära att man tvingas omvärdera många av de kulturella värden som vi nog också håller högt. Framför allt framtingar hans etikteori en väsentligen annorlunda syn på naturen och människan. Eller som Leopold uttrycker saken:

[...] a land ethic changes the role of *Homo sapiens* from conqueror of the land-community to plain member and citizen of it. It implies respect for his fellow-members, and also respect for the community as such.⁴

Går det ens att föreställa sig ett sådant samhälle som Leopold beskriver? Men framför allt: Är vi verkligen beredda på de uppoffringar en sådan radikal kursändring, från att vara erövrare av land till att bli en vanlig medlem av samma land, innebär? Frågan skaver. Leo-

2 Aldo Leopold: *A Sand County Almanac* (New York: Ballantine Books, 1966 [1949]).

3 Ibid, s. 239.

4 Ibid, s. 240.

polds uttalande inrymmer samtidigt flera filosofiska problem. Ett sådant grundläggande problem utgår i frågan om naturens status gentemot mänskliga intressen. Och för att alls kunna säga något om det måste man först veta vad naturen är och hur den är beskaffad. Är det exempelvis rimligt att tala om naturen som hade den intressen eller egenvärde? Hur "avläsa" naturen annat än i lyriska ordalag eller som potentiellt hot mot den mänskliga civilisationen? Naturen tillskrivs ofta egenskaper som på många sätt speglar människors syn på den. Vissa ser den som ett mörkt hot. Man kan gå vilse i den, man kan bli angripen i den, man kan gömma sig i den. Andra ägnar sig åt romantiska svärmerier kring den. Som om naturen, och kanske inte minst skogen, bär på ett löfte, något äkta och sant, som inte står att finns i den mänskliga civilisationen. Naturen blir till en projektionsyta i den bemärkelsen.

Men vad känt är, är att det finns djupa förgreningar mellan människans intressen och det vi kallar naturen. Om människan belastar den för hårt kan det få katastrofala följder också för människan. Om vi gröper ur naturens innanmäte står vi till sist på lös sand, där marken riskerar att rasa under våra fötter. Hugger vi ner för många träd, och ersätter de gamla urskogsträden med nyplanterade och tunnare träd, så är det värden som riskeras vid nästa orkan, när de nya träden inte klarar att stå emot kraftiga stormar och orkaner. Och förgiftar vi marken, smutsar ner luften, och ruckar på stora biotoper, kommer det troligen – förr eller senare – att drabba också människan på avgörande sätt. I denna bemärkelse enbart, torde det finnas starka mänskliga egenintressen av att skydda naturen. Men – samtidigt vore det kanske ett misstag att beskriva förhållandet mellan människa och natur som ett statistiskt förhållande, lika lite som människan och naturen är statistiska storheter. Såväl människan som naturen är anpassningsbar. Detta har historien lärt oss. Men det säger å andra sidan inget om naturens status. Så hur ser dess status ut? Kan man tala om att naturen besitter status av att vara subjekt, exempelvis? Är naturen till och med ett moraliskt subjekt, ett rättssubjekt, alltså innehavare av rättigheter, liknande dem människan har? Svaret på den typen av frågor lär avslöja mycket av synen på naturen. Kanske kan man, som den franske filosofen Michel Serres, tro att naturen är på väg att bli ett rättssubjekt. Ty:

Vårt sätt att bete oss, till och med vår nya känslighet inför tingens sköra beskaffenhet, förutsätter att naturen så småningom blir rättssubjekt.⁵

Tvivalsutan är det en djärv tanke, åtminstone i en värld där vi lärt oss att placera människan högst på den moraliska piedestalen. Men kanske finns det anledning att ompröva den idén. Samtidigt reser den här typen av förhållningssätt vissa filosofiska problem, vilka inte är helt lätta att avfärda. I allmänna ordalag kräver ett försvar av naturen, genom användandet av landskapsetiken, att man måste veta vad det betyder att respektera medlemmar av denna natur. Hur bör man, i kraft av att vara människa, bete sig? Mer konkret: Vad innebär det att respektera skog och mark och de som lever sina liv i sådana miljöer? Vilken typ av politik bör stödjas i förhållande till "överbefolkningar" inom vissa arter? Har människan överhuvudtaget moralisk rätt att ha någon uppfattning i den här typen av frågor? Är det, exempelvis, moraliskt rimligt att kalkylera med ett accepterat antal älgar i en skog? Det är naturligtvis inga enkla frågor, och jag har inte heller som ambition att ens ge förslag på svar på dessa frågor. Men de är likväl värda att lyfta till ytan.

5 Michel Serres: "En återblick på naturfördraget", *Fronesis* nr. 35 (2011), s. 206.

Den filosofiska frågan om naturens värden kan i sin tur kokas ned i frågan om huruvida naturen innehar ett intrinsikalt eller ett instrumentellt värde. Det vill säga om naturen har egenvärde eller om de värden som finns försänkta i naturen främst är instrumentella, alltså värden som får sin kraft av att de skänker andra värden.

Att naturen har instrumentella värden råder det knappast någon tvekan om; som när naturen skänker oss skönhetsupplevelser, eller när vi använder naturens råmaterial för att bygga hus och möbler. Och vi använder naturen för rekreation och tävling. Det innebär emellertid inte att vi inte samtidigt måste erkänna att naturen har egenvärde.⁶

Även om distinktionen till vardags vanligtvis saknar betydelse för oss, så är det en etiskt väsentlig distinktion som dras. Den har nämligen betydelse för hur vi sedan både värderar naturresurser och i någon mån därför också styr vårt handlande gentemot naturen. Och ett sätt att styra naturen på är genom idrottsliga praktiker. Att idrotta i naturen skulle till och med kunna ses som karaktärsdanande. Det är en retorik man ibland har mött hos bergsklättrare (och andra som ägnar sig åt äventyrssport). Det kan heta att man genom att bestiga, eller ”besegra”, exempelvis Mount Everest framträder som ”mer” av människa; som om enbart utmaningen blir en del av en undersökning för var människans gränser går.

Så idealistiskt kan man naturligtvis argumentera. Idrotten blir ur det perspektivet en metod för att gå upp i naturen, bli en del av den. Det finns fler sådana ”metoder”. I det långa historiska perspektivet finner man inte minst sporten att döda som en metod att manifesteras sin ”mänsklighet” på. Och då genom jakten. I själva verket skulle man kunna se jakt som en av de mest ursprungliga sporterna i det avseendet. Och även jakt kan, som sagt, vara ett sätt att bli ”mer” av människa. Och det dessutom en sport som fått långtgående konsekvenser för grundläggande existentiella värden. Så låt oss stanna vid det exemplet en stund.

Jakt som sport

Genom historien har människan tagit sig rätten att bygga om naturen och förutsättningarna för såväl nu existerande liv som framtida generationers, bland annat genom att med berätt mod ägna sig åt masslakt av icke-mänskliga arter.

Katalogen som denna ”arvssynd” består av innehåller massdödade förhistoriska arter, så som mammuten, mastodonten, den sabeltandade katten/tigern, jättevargen, bland många andra. För tiotusen år sedan vandrade de jordens yta, men utrotades. Det var inte naturkatastrofer som dödade dem, det var människan. Idag är det andra arter som är utrotningshotade. Exempelvis tigern som minskat med 95 procent bara under det senaste seklet. Utrotningen har inneburit omfattande förluster av vad man kan kalla *existensvärden*, värden som alla de nämnda exemplen var bärare av. Utgångspunkten för ett sådant resonemang är, med andra ord, att allt levande är värdebärare – och att döda värdebärarna innebär logiskt att man också skadar vissa värden. Visserligen skulle man kunna invända att dessa värden inte är saknade, inte till vardags åtminstone. Väldigt få skulle säga att de saknar de värden mammutar var bärare av, exempelvis. Inte desto mindre kan det vara en förlust. Mammutar och andra förhistoriska arter bar på värden, på samma sätt som dagens arter bär på värden. Så utifrån ett existensvärdeargument finns det ingen relevant skillnad mellan en älg, en hund eller en katt – eller för den delen en människa – och mammutar och grottlejon.

6 Se till exempel John O'Neill: "The Varieties of Intrinsic Value", *Environmental Ethics: An Anthology*, Andrew Light & Holmes Rolston III (red.) (Malden: Blackwell Publishing, 2003); Holmes Rolston III: "Value in Nature and the Nature of Value", *Environmental Ethics: An Anthology*, Andrew Light & Holmes Rolston III (red.) (Malden: Blackwell Publishing, 2003).

Massdödandet av de förhistoriska arterna var en direkt konsekvens av jakt. Jakt – *som en sport* – tycks dessutom alltid ha spelat en avgörande roll i den filosofiska konstruktionen av vad det innebär att vara människa. Jakt är på så vis en av de mest ursprungliga sporterna. Men, som tidigare antytts, jakt kan även vara ett medel för att bli en del av naturen, och utifrån en sådan premis skulle man kunna dra slutsatsen att gränsen mellan idrott (eller sport, om man föredrar den termen i sammanhanget) och natur upplöses genom jakten. Samtidigt som förutsättningarna för en sådan upplösning innebär att man dödar icke-mänskliga varelser.

Nu finns det förvisso olika former av jakt. Det är på moraliska grunder lätt att ställa sig kritisk till jakten som idrottslig praktik, men det betyder inte att all jakt med nödvändighet är omoralisk. Det kan exempelvis finnas en moralisk poäng i att skilja mellan jakt för överlevnad och jakt för nöjes skull. Jakt är dessutom reglerad i lag i de flesta länder, men det i sig betyder inte att man undkommit de moraliska problemen som följer med denna praktik.

En moralisk fråga värd att ställa är om det överhuvudtaget respektabelt att jaga djur såvida det inte handlar om en hotfull situation, där självförsvarsidén träder i kraft. Eller: Är det moraliskt försvarbart att jaga djur även om det är för djurens egen skull? Det är åtminstone så den årliga älgjakten brukar försvaras. Det är för älgstammens egen skull man tillåter avskjutning av ett visst och bestämt antal älgar. Det är, helt enkelt, för att hålla älgstammen livskraftig, samtidigt som det är ett sätt att upprätthålla en bestämd balans i naturen – och inte minst, som ett sätt att så få älgar som möjligt hamnar framför människor i trafiken. Samtliga dessa skäl är, måste man tillstå, starka försvar för älgjakten. Moralteoretiskt kan man på utilitaristiska grunder försvara älgjakten. Vinsten av dödandet överstiger, med andra ord, förlusten av liv. Det betyder inte att det skulle saknas invändningar mot den typen av argument. Ett motargument skulle vara att en sådan politik är en klen tröst för de individuella älgar som faller offer för jägarnas kulor. Man har, åtminstone utifrån ett strängt djurrättsligt perspektiv, medvetet och kalkylerat tagit livet av en individ som moraliskt har lika stort värde som vilken annan medlem av vilken art som helst i världen. Omsorgen om älgstammen (och i förlängningen även de djur och de träd och de marker som ”utsätts” av älgar) är dessutom helt bestämd av människan, och enbart människan.

Men det finns fler sätt att se på människans överhöghet i detta avseende. Det är inte självklart att det skulle bevisa att människan står över andra djur. Man kan i själva verket se det precis tvärtom. Jakten kan vara ett sätt att visa att människan är *en del av naturen*. Det är också så många jägare kan resonera. Att de sitter på pass under tystnad och insuper naturen de befinner sig mitt i, och blir en del av. Men utöver det bidrar de, genom jakten, till ”naturvården”. Men, som sagt, sådana attityder är inte utan problem. Eller som Lisa Kretz uttrycker saken:

Current hunting technology is so effective that hunting is less a reminder of humanity's role in a healthy web of life, and more a testament to humanity's ability to dominate. Claims that hunting is the best method for learning about nature are met by the absurdity of applying this line of reasoning to learning about, say, human animals.⁷

7 Lisa Kretz: "A Shot in the Dark: The Dubious Prospects of Environmental Hunting", *Hunting. In Search of the Wild Life*, Nathan Kowalsky (red.), (Oxford: Blackwell Publishing, 2010), s. 42.

Så vad betyder det att säga att människor är en del av naturen? Det är en nyckelfråga. Här bör man även skilja mellan å ena sidan en holistisk etisk position och, å andra sidan, en reduktionistisk. Om man väljer det senare så är man inte lika intresserad att se till helheten, utan enbart till de delar som konstituerar helheten. Den reduktionistiska positionen faller väl in i ett utilitaristiskt synsätt, där vi ser det som vår uppgift att balansera lycka och lidande, sett till delarna av helheten. Om exempelvis människor eller icke-människor lider, så bör vi agera på ett sådant sätt att lidandet försvinner. Denna måttstock är i sin tur beroende av hur fördelningen mellan individuellt välbefinnande inom en specifik art framträder. Ett holistiskt synsätt erbjuder en annan moralisk måttstock. J. Baird Callicott beskriver det på följande sätt:

... the good of the community as a whole, serves as a standard for the assessment of the relative value and relative ordering of its constituting parts and therefore provides a means of adjudicating the often mutually contradictory demands of the parts considered separately for *equal* consideration.⁸

Detta kan naturligtvis låta rimligt. Men vad betyder det, egentligen? Eller: Vad kan det betyda? Det är en betydligt mer problematisk fråga att besvara. Och det blir inte enklare i relation till Callicotts eget förslag. Han skriver:

A society is constituted by its members, an organic body by its cells, and the ecosystem by the plants, animals, minerals, fluids, and gases which compose it. One cannot affect a system as a whole without affecting at least some of its components. An environmental ethic which takes as its *summum bonum* the integrity, stability, and beauty of the biotic community is not conferring moral standing on something *else* besides plants, animals, soils, and waters.⁹

Även om också detta kan låta vettigt, så har vi inte undkommit de problem som finns knutna till hur olika faktorer i ett biotiskt samhälle förhåller sig till varandra. Det kanske också är sant att, som Callicott, hävda att det är svårt att skilja situationen bland ”vilda” djur från den miljö i vilken de lever sina liv. Ofta, eller till och med oftast, har vi inga starka skäl att göra någon åtskillnad mellan dessa båda storheter. Om man påverkar miljön djuren lever i, påverkar man också djuren. Men betyder det att människan ska ses som en del av naturen som sådan? Det är givetvis möjligt, men det är bevisligen inte helt okomplicerat.

Naturen som artefakt

I egenskap av att vara moraliska subjekt har möjligen människor också ett särskilt moraliskt ansvar att handla på ett sådant sätt att miljön inte skadas. Men av det behöver man inte dra slutsatsen att människan *per se* är en del av naturen eller miljön människan väljer att beskydda. Tvärtom kan det finnas en moralisk poäng med att distansera människan från det objekt vi kallar naturen. Det kan till och med vara på det viset att det är nödvändigt för att alls kunna agera moraliskt. I motsats till det landskapsetiska förhållningssättet kan man,

8 J. Baird Callicott: ”Animal Liberation: A Triangular Affair”, *In Defense of the Land Ethic: Essays in Environmental Philosophy*, (New York: State University of New York Press, 1989), s. 25.

9 Ibid.

som ekofeministen Val Plumwood, hävda att "care for others, understanding of them, are only possible if one can adequately distinguish oneself *from* others."¹⁰

Plumwoods argument ger vid handen att vi, som människor, bör distansera oss från de objekt vi vill beskydda – på moraliska grunder. Argumentet står i kontrast till det holistiska synsättet på naturen. Argumentet implicerar emellertid även att vi måste ta moralisk ställning, och därför också ta ansvar enbart genom den makt människan besitter för att förändra naturen. Detta betyder också att vi måste erkänna det *relationella* förhållandet till den natur vi vill beskydda och utöva vår mänskliga makt på. Det är, som bekant, en makt som kan användas på många sätt. Vi kan exploatera naturen efter eget gottfinnande. Vi kan utrota icke-mänskliga arter, förgifta haven, förstöra skogarna och bygga städer på mark som inte är lämpade att bygga på, något som i sin tur kan bidra till svåra katastrofer. Allt detta kan vi.

Men. Vi kan även agera annorlunda. Vi kan handla på ett icke-exploaterande vis. Också detta är välbekant, en trivial sanning. Det behöver inte ens vara i naturens namn, utan för att skydda människan självt från framtida katastrofer. Vilket vi än väljer – för makten att välja har människan – så kommer det att ha konsekvenser för såväl samtida som framtida generationer. Och det är i sig självt inte en dålig sak.

Man skulle även kunna gå ett steg längre. Det är ju tänkbart att vi har ett moraliskt ansvar att förbättra naturen, inte bara att beskydda den, genom att använda människoskapade medel. Plötsligt har vi beträtt ett filosofiskt intrikat område.

Är vi, exempelvis, moraliskt förpliktade att "förbättra" naturen även om det skulle vara på bekostnad av den ursprungliga naturen? Säg att vi använder material från naturen för att bygga en vacker trädgård, något som skulle ha ett estetiskt värde för oss. Eller säg att vi med naturens material återskapar ett sedan länge glömt landskap. Återställandet av en föreställd historisk natur skulle på ett sätt naturligtvis leda till att man bidragit till att skapa "naturvärden", naturvärden som en gång försvann men som genom teknologiska hjälpmedel och historisk kunskap, nu kan få nytt liv.

Nu skulle en del invända mot denna idé och säga att ett sådant återskapande förutsätter exploatering av nuvarande naturvärden. Och det kan ligga något i det. Å andra sidan accepterar vi konstruktioner av nationalparker och naturreservat, där människan iscensätter en form av ursprunglig originalnatur bara genom att slå stängsel runt "naturen". Bevarandet av natur kan på så vis betraktas som ett ingrepp i naturen, på samma sätt som avverkning av skog kan vara det. Konserveringspolitiken är i själva verket också ett sätt för människan att utöva makt på, det är ett sätt att dominera naturen även om det är för naturens egen skull.

Hur man än vänder på dessa resonemang så kommer man till en, möjligen svårsmält, slutsats: Världen börjar och slutar med människan, och i människans syn på världen. Det är människan som till syvende och sist är uttolkare av världen, och tillskriver världen de värden den har. Och genom att kategorisera naturen på det sätt som görs, bara genom att namnge naturen, konstrueras en verklighet för oss själva i vilken naturen alltid blir ett objekt för mänskliga projektioner. I samma ögonblick detta sker, och det sker hela tiden, förvandlas naturen till icke-natur, till en artefakt, till ett konstverk i en mening. Till ett rum

---

¹⁰ Val Plumwood: "Nature, Self, and Gender: Feminism, Environmental Philosophy, and the Critique of Rationalism", *Hypatia*, vol. 6, nr. 1 (1991), s. 14.

lika konstgjort som en anlagd trädgård, där växter och träd blir något som mer är att likna vid ett möblemang i ett rum.

Frågan om huruvida naturen ska ses som något konstgjort eller inte, eller som ett konstverk, har varit livligt diskuterad inom miljöfilosofin. Robert Elliot, exempelvis, argumenterar att när vi konserverar naturen, så förvandlar vi det vilda till en artefakt, och genom det skapar en miljö.¹¹ Den skapade miljön kan vara värdefull för oss, men det betyder inte att den förlorade miljön inte skulle vara mer värdefull för oss. Han skriver:

We value the forest and river in part because they are representative of the world outside our dominion, because their existence is independent of us. We may value the city and the dam because of what they represent of human achievement. Pointing out the differences is not necessarily to denigrate either. However, there will be cases where we rightly judge that it is better to have the natural object than it is to have the artifact.¹²

Elliot avfärdar idén om ett analogiskt förhållande mellan natur och konst. Istället hävdar han att en perfekt kopia vore mindre värdefull än sitt original, och av det skälet skulle det vara fel att restaurera skadad natur, eftersom naturen då bara skulle bli ytterligare en del av konsten – och oftast finner vi andra värden än de estetiska när vi värderar naturen. Med andra ord: En kopia skulle vara något annat än originalet, och även om det mänskliga ögat inte skulle kunna se skillnaden. Analogin mellan natur och konst är alltså riskfylld. Naturen, så som den vanligtvis brukar definieras, är inte en produkt av mänskliga bedrifter, vilket konst är. Konstverk är dessutom till stor del en teknologi, och om vi ägnar oss åt restaurering av naturen påtvingar vi en teknologi på naturen, och med det faller själva fundamentet för det vi kallar natur. Exempelvis är en skog före och efter en restaurering två skilda skogar, men det betyder inte att vi kompenserat för den förlorade skogen; vi har bara skapat en kopia av den.

Av detta ska man dock inte dra slutsatsen att konst skulle sakna ”natur”. Konst behöver så att säga inte vara mer ”onaturligt” än det vi kallar natur. Konstverk liksom naturen innehåller en struktur. Konsten kan dessutom, liksom en skog eller en flod, ”tala” till oss, om än på olika sätt. Och det är en avgörande skillnad som man bör ta hänsyn till. Eller som Eric Katz uttrycker saken:

...we must not misunderstand what humans are doing when we attempt to restore or repair natural areas. We are not restoring nature; we are not making it whole and healthy again. Nature restoration is a compromise; it should not be a basic policy goal. It is a policy that makes the best of a bad situation; it cleans up our mess¹³

Precis som Elliot har Katz en poäng. Men vilka är de moraliska slutsatserna att dra utifrån hans uttalande? Man kan, som exempelvis Andrew Light gör, argumentera för att det är ett misstag att tänka att ekologisk restaurering handlar om restaurering av naturen i sig själv.

11 Robert Elliot: ”Faking Nature”, *Environmental Ethics: An Anthology*, Andrew Light & Holmes Rolston III (red.) (Malden: Blackwell Publishing, 2003), s. 385.

12 Ibid, s. 384.

13 Eric Katz: ”The Big Lie: Human Restoration of Nature”, *Environmental Ethics: An Anthology*, Andrew Light & Holmes Rolston III (red.) (Malden: Blackwell Publishing, 2003), s. 396.

Light skriver exempelvis att det är en (betydelsefull) insats att restaurera viktiga delar av människans förhållande till den icke-mänskliga naturen.¹⁴ Visserligen förnekar han inte att naturen i sig självt innehåller viktiga värden, även utan människor, men restaureringsprojekt handlar mer om kulturella preferenser än ekologiska (såvida vi accepterar den distinktionen överhuvudtaget). Men återigen: Det tycks självskrivet att naturen fångats in i kulturbegreppet, och inom kulturen bygger vi civilisationer. Men samtidigt existerar inte civilisationer utan en idé om det vilda. Eller som Aldo Leopold skriver: "Wilderness is the raw material out of which man has hammered the artifact called civilization".¹⁵

Det resonemang jag fört så här långt kan enkelt tillämpas på en idrottskontext. Som jag nämnde tidigare påverkar idrottsutövning naturen. Många sporter har naturen som en bärande del av sporten, och det innebär nödvändiga ingrepp i naturen. Ur detta reser sig vissa intrikata moraliska frågor.

Landskapsetiken möter modern idrott

Jag diskuterade tidigare hur jakt – som sport – kommit att förändra världen på det mest genomgripande sätt, och att det skulle kunna vara ett första exempel på hur idrottslekar kan omvandla inte bara hela landskap och biotoper, utan också förutsättningarna för liv i såväl samtida som kommande generationer. Även om jakt är speciellt i bemärkelsen att målet är att döda icke-mänskliga djur, så finns det andra – om än betydligt mer modesta – former av idrottsliga praktiker som också får, eller kan få, långtgående konsekvenser för miljö och natur. I själva verket är varje ingrepp i naturen i idrottens namn ett vägval och en värdering av den miljö människan och andra arter befinner sig i. Vanligtvis bygger inte de sporterna på medvetet dödande av medlemmar av andra arter. Däremot kan idrotten – indirekt – påverka förutsättningarna för liv att existera på egna villkor. Men kanske är det ett pris värt att betala? Det är naturligtvis inte otänkbart.

Idrott har alltid varit en aktivitet i vilken naturen fått inta en underordnad position. Idrott är samtidigt en artefakt och en fiktion. Idrott är onaturligt. Det är genom att skapa hinder som människan sedan ska övervinna, antingen i kamp med sig själv eller i tävlan med andra, som definierar (den idrottande) människan. I den konstruktion som därmed byggs spelar naturen, i större eller mindre utsträckning, en bärande roll. Dessutom: Idrott kan vara estetiskt tilltalande och roligt; idrott kan till och med fungera som ett redskap för moralisk fostran. Som en social och kulturell konstruktion är idrott ett medel för att definiera det vi kallar människan. Genom idrotten kan också ny kunskap utvinnas.

Tanken att genom idrott definiera vad en människa är (eller kan vara), innebär också att man implicit definierar det som finns utanför människan – det vi ibland kallar naturen. Användandet av naturen för idrottsliga praktiker behöver emellertid inte vara dåligt. Användandet av naturen kan vara ett sätt att få ny kunskap om naturen, men också på ett mer existentiellt plan bli en del av den, på ett sätt som inte erbjuds genom andra praktiker. Argumentet innebär emellertid också att preferensen att idrotta är starkare än andra prefe-

14 Andrew Light: "Ecological Restoration and the Culture of Nature: a Pragmatic Perspective", *Environmental Ethics: An Anthology*, Andrew Light & Holmes Rolston III (red.) (Malden: Blackwell Publishing, 2003), s. 398.

15 Leopold 1966 [1949], s. 264.

renser, exempelvis de preferenser som är direkt knutna till naturen. Om man exempelvis finner att välbefinnandet hos ett antal personer stiger om de bara får åka nerför alpina pister i möjligen känslig natur, så skulle sådana preferenser i princip kunna spela ut de preferenser de djur har som har samma bergsområde som sina hem. Man skulle även kunna hävda att bergsmassiven som sådana har preferenser, som visserligen inte behöver vara så tydliga för oss men som finns där om vi bara ”läser” dem på det viset; för på samma sätt som man på goda grunder kan hävda att djur upplever smärta om man tillfogar dem hugg och slag, så kan man åsamka träd och växter skada. Eller som filosofen Thomas Anderberg beskriver saken:

Djuren låter annorlunda, men uppför sig på ett sätt som liknar vårt; alltså lider de av hugg, stick och slag. Frågan blir då om vi inte också kan märka samma typ av åtbörder hos växter? De träd som vrider sig bort från hårt trafikerade vägar, bär de sig inte åt på samma sätt? Stumma och rotfasta kan de bara vrida sig, inte skrika och springa, men är inte själva reaktionen tecken på avståndstagande? Och effekterna som uppvisas av växter som berövats sina artidentiska grannar, har inte de också lite grand av sorgereaktion – eller kanske skräck – över sig?¹⁶

Denna tolkning saknar inte morargument. Djurs och människors smärtreaktioner går att mäta utifrån förekomsten av kroppseget morfin, något som saknas hos lägre stående djur och växter. Så när växter signalerar illamående så är det inte en ”smärta” som går att jämföra med djurs och människors smärta. Träden, menar därför Anderberg, gråter bara i metaforisk mening.¹⁷

Hur som helst. Kanske gör människor – i idrottens namn – träden och växterna skada i långt större omfattningar än vad moralen egentligen borde tåla. Även om det bara skulle vara i metaforisk bemärkelse. De eventuella revor som människor river upp i naturen, för att anlägga ännu en idrottsplats eller ännu en golfbana, har, om inget annat, symboliska innebörder. Just golfsporten framstår i detta ljus som särskilt problematiskt. För även om det inifrån golfsporten argumenteras för att man tar miljöhänsyn när man lägger nya banor, så går det inte att komma ifrån att stora ytor i naturen tas i anspråk. Det växande intresset för golfsporten har också lett till en situation där alltfler landskap rekonstrueras till golfbanor. I den här meningen är golfsporten utan tvekan en av de mest kontroversiella. Kit Wheeler och John Nauright skriver:

Golf has enjoyed a period of remarkable growth over the past 40 years, but has recently been subject to a number of criticisms questioning the sustainability of the game and the often negative environmental and social impacts it carries. Within the past 15 years, the International Olympic Committee, responding to concerns about the environmental impact of golf course construction and operation, decided not to include golf as a new Olympic sport.¹⁸

16 Thomas Anderberg: *Den mänskliga naturen. En essä om miljö och moral* (Nora: Nya Doxa, 1994), s. 92.

17 Ibid, s. 93.

18 Kit Wheeler and John Nauright: ”A Global Perspective on the Environmental Impact of Golf”, *Sport in Society*, 9:3, 2006, p. 438.

När Wheeler och Nauright publicerade sin artikel, var det sant att IOK hade valt att inte bjuda in golfsporten till OS. Detta har förändrats sedan dess. 2009 fattade man beslutet att återintroducera golf på OS-programmet till sommar-OS i Rio 2016. Man skulle kunna tolka detta som en eftergift för starka (politiska och andra) intressen att ge golf olympisk status, något som förmodligen även kan stärka IOK:s maktposition i idrottsvärlden. Men det är naturligtvis även möjligt att golfsportens organisationer lyckats visa att golf inte utgör någon uppenbar fara för natur och miljö, annat än att man tar stora landområden i anspråk (vilket såklart kan vara illa nog). Man skulle även kunna vända på resonemanget, och faktiskt hävda att golfsporten kan användas för att restaurera förlorade naturvärden. Att det blir ett sätt att "hålla liv" i landområden som kanske annars skulle ha använts för värre alternativ. Detta är emellertid spekulation. Men poängen är att man alltid måste se till alternativen. Och om alternativen vore sämre för naturen, så finns det moraliska skäl att faktiskt uppmuntra till fler golfbanor.

Miljöargument för rättvisa tävlingar

Golfsporten utgör, som sagt, inte det enda exemplet på sporter där naturen tas i anspråk. Det finns fler. Alpin skidåkning är en sådan sport, enbart i egenskap av att vara en utomhussport beroende av landskap och berg. Kritiker av skidindustrin och turismindustrin som följer med den, kan emellanåt hävda att det finns en brist på respekt för naturen från skidvärldens sida. Och man skulle dessutom kunna argumentera för att idrottsvärlden egentligen borde göra så många utomhussporter till inomhussporter som möjligt, inte minst av miljöskäl. För det är inte självklart att sporter är beroende av vissa landskap för att kunna utövas. De egenskaper som krävs för golf skulle, i princip, kunna mätas i artificiella inomhusmiljöer med hjälp av avancerad datorteknologi; på liknande sätt skulle man kunna bygga in alpina skidanläggningar istället för att använda sig av befintliga berg. Den typen av ombyggnader skulle naturligtvis vara ekonomiskt kostsamma, och vissa skulle även hävda att en stor del av den idrottsliga charmen skulle försvinna i samma sekund, och att för idrotten ganska viktiga traditioner skulle få ge vika, men inte desto mindre: Kanske vore sådana ombyggnader vara det ekologiskt mest hållbara alternativet. Samma princip skulle kunna gälla även för andra idrotter där natur tas i anspråk; som längdskidåkning, orientering och kite surfing, och så vidare.

I själva verket är kanske utvecklingen på väg åt det hållet. Allt fler idrottsanläggningar "byggs in". Idrottsarenor får tak, fotbollsplaner som tidigare hade naturgräs byts mot konstgräs, och ibland måste skidåkare tävla på konstsnö för att tävlingarna överhuvudtaget ska kunna genomföras. Inom klättringssporten har detta redan genomförts. Tävlingar i klättring sker inomhus, även om klättring ursprungligen är en typisk utomhussport. Men genom att ta sporten inomhus har man förbättrat förutsättningarna för rättvisa tävlingar. Kanske på bekostnad av en föreställd äkthet, då det trots allt handlar om en imitation av "naturliga" förutsättningar. Men det artificiella främjar ändå sportsligheten i slutändan.

En tänkbar sidoeffekt av den här utvecklingen kan alltså vara att tävlingarna blir mer rättvisa, eftersom "naturliga" faktorer som väder och vind och underlag som tenderar att ändra karaktär ju längre en tävling lider, byggs bort – och istället framträder de individuella idrottarnas och lagens *sportsliga* skickligheter tydligare. I detta avseende är vissa sporter mer känsliga än andra. En av de mer populära, men också sårbara, sporterna i den här bemärkelsen är alpin utförsåkning. Det är tämligen vanligt att åkarna har relativt skilda un-

derlag att åka på i en och samma tävling. Dessutom kan vädret ändra karaktär snabbt under kort tid. Naturligtvis påverkar detta resultaten. Kort sagt: Åkarna har inte lika möjligheter att vinna en tävling.¹⁹ Å andra sidan skulle man kunna inta en konservativ position, och hävda att ovissheten om utgången är en del av charmen med tävlingsidrott, och att det ligger i idrottarnas ”uppdrag” att bemästra saker som man på förhand inte fullt ut kan styra över. Men framför allt: Om idrotten skulle bli alltför ”tillrättalagd” och nästan förutsägbar så skulle intresset för idrotten minska. Det är dock ett argument som inte saknar invändningar. Snarare kan jag tänka mig att de flesta ganska snabbt kan acceptera och bli vana vid en ny ”regim” inom tävlingsidrotten, i synnerhet om den uppfattas som mer rättvis än den tidigare. Vi har accepterat alltmer teknologiskt avancerat material när det kommer till skor, kläder, löparbanor, och så vidare. Och acceptansen för konstgräs och konstsnö har inte menligt påverkat synen på fotboll och skidåkning negativt. Mot den bakgrunden är det inte heller givet att konstgjort material skulle skada idrottens status i allmänhet – i synnerhet inte om det samtidigt skulle visa sig främja natur och miljö.

Slutord

Avslutningsvis. Det råder knappast någon tvekan om att idrott i varierande omfattning påverkar miljö och natur. Detta är i högsta grad en moralisk fråga. Och man behöver inte hämta exempel från den förhistoriska jakten för att finna moraliska dilemman.

Hur långt kan vi anse oss få gå i vår strävan att genom idrott definiera oss själva, om det samtidigt visar sig vara på bekostnad av naturresurser? Vilka preferenser ska väga tyngst, samtida intressen eller framtida generationers intressen? Är det alltid rimligt att främst se till människans intressen framför andra arters, eller för den delen skogarnas, trädens och växternas intressen? Naturen finns samtidigt inte, den är en del av kulturella tolkningsramar. Och jag tror de flesta av oss värdesätter de naturvärden som faktiskt finns, inte alltid bara för vår egen skull utan också, i någon mån, för naturens egen skull.

Vilka slutsatser finns att dra från detta? Ja, en slutsats är att idrotten bör sträva mot ökad ”teknologisering”, att en sådan faktiskt skulle kunna leda till mindre belastning på naturen, och att det dessutom skulle kunna främja det inomidrottsliga idealet om rättvisa tävlingar. Det innebär med nödvändighet ingrepp i naturen, men dessa behöver inte med nödvändighet i sig själva vara moraliskt dåliga.

Referenser

- Anderberg, Thomas (1994): *Den mänskliga naturen. En essä om miljö och moral* (Nora: Nya Doxa, 1994).
Breivik, Gunnar (2000): “Against chance: a causal theory of winning in sport”, *Values in Sport. Elitism, nationalism, gender equality and the scientific manufacture of winners*, Torbjörn Tännsjö & Claudio Tamburrini (red.), (London and New York: E & FN Spon).

¹⁹ Se till exempel Gunnar Breivik: “Against chance: a causal theory of winning in sport”, *Values in Sport. Elitism, nationalism, gender equality and the scientific manufacture of winners*, Torbjörn Tännsjö & Claudio Tamburrini (red.), (London and New York: E & FN Spon, 2000), för ett långt resonemang kring dessa frågor.

- Callicott, J. Baird (1989): "Animal Liberation: A Triangular Affair", *In Defense of the Land Ethic: Essays in Environmental Philosophy*, (New York: State University of New York Press, 1989)
- Denver Rocky Mountain News*, October 12, 1999.
- Deseret News Publishing Company*, November 14, 2001.
- Elliot, Robert (2003): "Faking Nature", *Environmental Ethics: An Anthology*, Andrew Light & Holmes Rolston III (red.) (Malden: Blackwell Publishing).
- Katz, Eric (2003): "The Big Lie: Human Restoration of Nature", *Environmental Ethics: An Anthology*, Andrew Light & Holmes Rolston III (red.) (Malden: Blackwell Publishing).
- Kretz, Lisa (2010): "A Shot in the Dark: The Dubious Prospects of Environmental Hunting", *Hunting. In Search of the Wild Life*, Nathan Kowalsky (red.), (Oxford: Blackwell Publishing).
- Leopold, Aldo (1966, [1949]): *A Sand County Almanac* (New York: Ballantine Books).
- Light, Andrew (2003): "Ecological Restoration and the Culture of Nature: a Pragmatic Perspective", *Environmental Ethics: An Anthology*, Andrew Light & Holmes Rolston III (red.) (Malden: Blackwell Publishing).
- O'Neill, John (2003): "The Varieties of Intrinsic Value", *Environmental Ethics: An Anthology*, Andrew Light & Holmes Rolston III (red.) (Malden: Blackwell Publishing).
- Plumwood, Val (1991): "Nature, Self, and Gender: Feminism, Environmental Philosophy, and the Critique of Rationalism", *Hypatia*, vol. 6, nr. 1.
- Rolston, Holmes III (2003): "Value in Nature and the Nature of Value", *Environmental Ethics: An Anthology*, Andrew Light & Holmes Rolston III (red.) (Malden: Blackwell Publishing).
- Serres, Michel (2011): "En återblick på naturfördraget", *Fronesis* nr. 35.
- Wheeler, Kit and John Nauright, John (2006): "A Global Perspective on the Environmental Impact of Golf", *Sport in Society*, 9:3.